

חיבת הקדש

כתיב בקרא (ויקרא יא: לח) וְכִי יִתֶּן-מִיָּם עַל-זֶרַע וְנָפַל מִנְּבִלְתֶּם עָלָיו, טָמֵא הוּא לָכֶם. והוא מקור להכשר אוכלים במשקים לקבל טומאה. ואע"פ דאין דורשין טעמא דקרא, יש ליתן סברא למה הצריכה תורה הכשר משקים לאוכלים כדי שיתקבלו טומאה. כתוב בספר החינוך מצוה קס, וז"ל: "ואע"פ שאמרו שזה גזירת הכתוב הוא, יש לסמכו קצת אל הטעם לפי מה שיעלה בתחילת המחשבה ולומר, כי הענין לפי שהתורה לא תחשוב שום דבר להיות ראוי לדיניו שבו עד שעת גמר מלאכתו, כמו שידוע בדיני הפירות לענין תרומות ומעשרות, וכן החלה שאין עונתה עד שתתגלגל הקמח, וזהו שהמפריש חלתו קמח אינה חלה, וגזל היא ביד הכהן. ועל כן גם בענין הטומאה נאמר שאין דיני טומאת הפירות וטהרתן עד גמר מלאכתו, ולפי שדרך בני אדם בקצת פירות וירקות להדיחן מעפרן טרם שיאכלו אותן, היה הענין לאמר על כולן דרך כלל שלא יהיו נקראין אוכל עד שיוכשרו במים. ומן הטעם הזה בעצמו אמרו שהכשירן הוא כשהודחו ברצון הבעלים." לכאורה לפי סברא זו, דבר שאין צריך הכשר ע"כ צריך להתפרש על דרך אחד משני הדברים הבאים: או דאין צריך גמר מלאכה, או דנגמר מלאכתו בלא הכשר. ואין הכרח שכל דבר שאין צריך הכשר יתפרש בשוה. לדוגמא, דבר שאין צריך הכשר כמו נבלת עוף טהור, שצריך מחשבה ולא הכשר (טהרות א: א) כיון שפרשו חז"ל (חולין קכא). טעמו משום שסופו לטמא טומאה חמורה א"צ הכשר, ע"כ כה"ג נקרא שלא צריך גמר מלאכה, ולא שכבר נגמרה מלאכתו. ואי מצינו דבר אחר שלא צריך הכשר ולא נתנו חכמים טעם בדבר, יש לפרש לפי הענין אם טעמו משום דלא צריך גמר מלאכה או משום דחשיב כנגמר מלאכתו.

גרסינן בש"ס (זבחים לד., מו.; פסחים לה., חולין לו:), "והבשר (ויקרא ז: יט) וְהַבֶּשֶׂר אֲשֶׁר יִגַע בְּכָל טָמֵא לֹא יֵאָכֵל, בְּאֵשׁ יִשְׂרָף; וְהַבֶּשֶׂר, כָּל-טְהוֹר יֵאָכֵל בְּשֶׁר (לרבות את העצים ולבונה)", ר"ל לקבל טומאה. ואמרינן בחולין לו: דהיינו משום דחיבת הקדש¹ מכשרתן. וא"כ מצינו דבר שאין

¹ מצינו שנקרא חיבת הקודש במקומות אחדים בגמרא ובראשונים, אך ברמב"ם לא נמצא זה הלשון, אלא חיבת הקדש דווקא.

צריך הכשר משקים² ומקבל טומאה. וע"פ החקירה דלעיל יש לעיין אם הוא משום דנגמר מלאכתו, או משום דלא צריך גמר מלאכה. ועוד יש להקשות, מה מועיל הכשר לעצים ולבונה, דלאו בני אכילה נינהו. ולכאורה בשני הקושיות האלה תלויים כל הסוגיות הקשורים לחיבת הקדש. וקודם כל יש לבאר אם הוא דאורייתא או דרבנן.

חיבת הקדש: דאורייתא או דרבנן?

מדדרישנין דעצים ולבונה מקבלי טומאה מקרא, משמע בהדיא דדאורייתא היא. ועוד, דבעי ר"ש בן לקיש (חולין לו.): "צריד של מנחות, מונין בו ראשון ושני או אין מונין בו ראשון ושני? כי מהניא חבת הקדש לאפסולי גופיה, למימנא ביה ראשון ושני לא, או דלמא לא שנא,?" ולקמן ע"ב מוקמינן לה דמבעיא ליה לשרוף, אבל לקבולי טומאה לא מסתפק ליה. ומשום הכי אמרינן התם "מכלל דחיבת הקדש דאורייתא". וכן הוא ג"כ במנחות קב ע"ב. ועוד, דבזבחים לד. פליגי ריש לקיש ור' יוחנן בטמא שאכל בשר קודש לפני זריקה אי חייב מלקות או לא. ופליגי בה אביי ורבא במחלקותם, אי פשט להו דבטומאת בשר כעל"פ דחייב (אביי), או פטור (רבא). והקשה הגמרא לרבא, למה לא יתחייב מלקות משום דהוכשרו בחבה"ק, כדאשכחן בעצים ולבונה. ותירץ רבא, דהתם חייב משום דהוקדש בכלי (עוד יתבאר תירוץ זה לקמן). ומדהקשה הכי ע"כ דאורייתא הוא, דאי ס"ל לרבא דרבנן הוא הל"ל דהתם לא מתחייב מלקות משום דאינו אלא מדרבנן.

לאומת אלו, מצינו מקומות אחרים דמשמע דרבנן היא. דתנן זבחים מה: "דברים שאין חייבים עליהם משום פיגול חייבין עליהן משום נותר ומשום טמא, חוץ מן הדם; ר' שמעון מחייב בדבר שדרכן לאכול; אבל העצים והלבונה והקטורת אין חייבין עליו משום טומאה." ואמר רבא עלה (מו:), דכמה דפליגי ר"ש ורבנן בטומאת הגוף כן פליגי בטומאת בשר, דכל דקראינן ביה "והבשר אשר יגע בכל טמא" דטומאת הבשר, קרינן ביה "וטומאתו עליו" טומאת הגוף, וכל שאין קוראין בו "והבשר אשר יגע בכל טמא" לא קראינן ביה "וטומאתו עליו". וא"כ עצים ולבונה דלאו בני קיבולי טומאה נינהו לא מיחייב בהו מלקות. והקשה הגמרא, הרי דרישנין "והבשר לרבות עצים ולבונה", ותירצינן, ההוא "לפסולה בעלמא". אלמא בהדיא דחבה"ק אינו אלא פסול בעלמא, ולכאורה משמע דלאו דאורייתא.

² לפי פשוט הגמרא, אומנם עיין לקמן שיטת התוס'.

ועוד אמרינן במנחות כא. בענין הבאת מלח על הקרבנות, דר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה ממעט עצים ממלח דלאו קבולי טומאה נינהו. אלמא חבה"ק לאו דאורייתא. ועוד אמרינן בפסחים לה. דעצים ולבונה לאו בני איטמויי נינהו, אלא ריבוי עצים ולבונה מקרא "מעלה בעלמא הוא". אלמא אין תוקפה כדאורייתא גמורה. ויש מקומות אחרים (פסחים יט., כ., וחולין לג.) דלא משמע מידי אי דאורייתא או דרבנן היא.

שיטת רש"י ושיטת התוס' באם היא דאורייתא או דרבנן

ומשום משמעות הני גמרות פליגי בה הראשונים. רש"י בכל מקום פירש דהיא מדרבנן. וז"ל מנחות כא. ד"ה עצים אין מקבלין טומאה: "ואע"ג דעצי מערכה מקבלין טומאה כדאמרינן בפרק שני דפסחים (דף לה.) והבשר לרבות עצים ולבונה, ההיא מדרבנן הוא משום חיבת הקדש, וקרא אסמכתא בעלמא דהא עצים בעלמא לא מקבלי טומאה". וכ"כ בפסחים יט. ד"ה אלמא, ובזבחים מו: ד"ה לפסולא.

והקשה עליו התוס' (זבחים לד. ד"ה ואפילו, מנחות כא. ד"ה יצאו), דבאמת אפילו הגמרות שלכאורה משמעותן דחבה"ק דרבנן היא אין משמעותן כן. דבפסחים לה. אמרינן "טבל ועלה אוכל במעשר. העריב שמשו אוכל בתרומה. בתרומה אין, בקדשים לא. אמאי? טהור הוא! אלא מעלה, הכא נמי מעלה". והתם ע"כ מעלה דאורייתא³ היא, דביבמות עד: דרשינן לה מתלתא קראי. והא דאמרינן בזבחים מו: דפסולא בעלמא הוא, אין משם ראייה כלל, ובאמת ראייה להיפך הוא, דהתם בעינן אליבא דר"ש, דבאמת ס"ל דאין לוקיין אעצים ולבונה כיון דלאו בני אכילה נינהו כדתנן בהדיא, ורבנן פליגי עליה וס"ל דמלקיין עלייהו. אלמא ס"ל לרבנן דחבה"ק דאורייתא היא. ורש"י עצמו על המשנה ד"ה אבל פריש כן, וז"ל: "ורבנן פליגי עלה כדמרבינן להו מכל הבשר יתירא לרבות עצים ולבונה." והא דאמרינן מנחות כא. דעצים לאו בני איטמויי נינהו, פירשו התוס' דר"ל עצי חולין,⁴ דאי לאו דרבינהו קרא לקבלת טומאה בקדשים לאו בני קיבולי טומאה נינהו.⁵

³ לפרש הענין "מעלה מדאורייתא", עיין ספר לקח טוב לר' יוסף ענגיל כלל ח'.

⁴ בתוס' דידן מנחות כא. איתא "עצי עצים". ואינו מובן, ושטמ"ק תקנו כמש"כ.

⁵ התירוץ הזה תורץ בשני לשונות, במנחות הובא כמה שכתבתי, וזבחים ד"ה שקדשו כתבו בזה הלשון: "והא דאמר בהקומץ רבה (שם כא.) יצאו עצים שאין מקבלים טומאה היינו קודם קידוש כלי." ויש עוד תירוץ בחגיגה כג., ולקמן נדייק ממנו מה שיש לדייק, עיין לקמן בביאור שיטת התוס'.

והנה רש"י הביא ראיה לשיטתו בזבחים מו: ד"ה לפסולא בעלמא, וז"ל: "ומעלה דרבנן היא וקרא אסמכתא בעלמא הוא והכי אמרי' בפסחים (דף כד:): דאין לוקין עליו." ולכאורה דבריו תמהים, מה מצא בפסחים כד: דמשמע דאין לוקין עליו,⁶ ואפילו תימה שמצא ראיה, מהיכא תיתי דמדאין לוקין עליו דרבנן הוא. וז"ל הגמרא פסחים כד: "והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל, דרישיה למה לי? לרבות עצים ולבונה", והוא אותו דרשא שהובאה בכמה מקומות בש"ס.

והיאך יתרץ רש"י קושיות התוס'? קושייתם ממה שקרא לטבילת מחוסר כיפורים "מעלה" יש לתרץ דאין כל המעלות שוות, ויש מעלות דאורייתא ויש מעלות דרבנן, ואין הכרח שאם איסור טבול יום בקדשים הוא מעלה דאורייתא שכל המעלות הנזכרות עמו הם מדאורייתא. וזה דוחק, אבל ע"כ כך הבין רש"י. והתירוץ הפשוט לשאר הקושיות הוא דכל מקום דמשמע דחבה"ק דאורייתא יכול רש"י לומר דאין דאורייתא דר"ל חולין לו ע"א-ע"ב, דאליביה אמרינן דאורייתא היא, אבל לאחרים אפשר דס"ל דרבנן הוא. וזה דחוק, דזבחים מבעיא לן בין לר"י בין לר"ל למה אינו חייב מלקות משום חבה"ק, ואמרינן דהתם שהקדישו בכלי, אלמא קושיא זו קשה לתרווייהו, דס"ל דחבה"ק דאורייתא. ויש לדחות קושיא זו ולומר דר' יוחנן היה יכול לתרץ דרבנן היא, אלא דמ"מ משני שפיר עצים ולבונה הוקדשו בכלי. והקשה שאין עליה דחייה היא דמדמחייבי רבנן מלקות אעצים ולבונה שנטמאו במתניתין דזבחים מה: ע"כ ס"ל לרבנן דאורייתא היא, ולמה ליה לרש"י לאוקמיה לסתם גמרא דמנחות ופסחים אליבא דר"ש דס"ל דאינו אלא פסולא בעלמא. ולכאורה צע"ג.

שיטת הרמב"ם

שיטת הרמב"ם הוא מסובך ביותר, וכדי להבינו צריך לראות כל דבריו. וז"ל:

הלכות איסורי מזבח ו: ח

מעלה יתירה עשו חכמים בקדשים שזרעים שנטמאו אפילו זרען היוצא מהן פסולין לנסכים שאין זריעה מועלת בקדשים. וכן העצים והלבונה אף ע"פ שאינן אוכלין הרי הן מתטמאין

⁶ אם באמת זהו כוונתו. שידוע הוא דהמדפיסים הם שהכניסו מראה המקומות ברש"י ותוס', ודילמא היתה כוונתו לדף לה. דמעלה דרבנן הוא.

כאוכל לענין הקרבנות ויפסלו העצים והלבונה בטומאה זו למזבח ואין מקריבין אותן:

ובהלכות פסולי המוקדשים יח:יב

אדם טהור שאכל כזית מקדשים שנטמאו לוקה. שנאמר והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל. והוא הדין לשאר הקרבנות, שאם אכל כזית מלבנות המנחה שנטמאה אחר שנתקדשה בכלי לוקה.

ובהלכות טומאת אוכלין י:יז

פרת קדשים שהעבירה בנהר ושחטה ועדיין משקה טופח עליה ה"ז מוכשרת. לפיכך אם נמצאת מחט טמאה בבשרה הרי הבשר טמא. וכן אם היתה הפרה חסומה מחוץ לירושלים אע"פ שאין המחט ידועה הרי הבשר טמא מפני שנגע בכלים הנמצאין מחוץ לירושלים. נמצאת המחט בפרש הבשר טהור. ובין כך ובין כך הידים טהורות שאין טומאת ידים במקדש כמו שביארנו. בד"א להיות הבשר טמא בדין תורה אבל להתטמא מדבריהן אין הקדש צריך הכשר אלא חיבת הקדש מכשרת הבשר. ואם נגע בה טומאה בין קלה בין חמורה נפסלה אע"פ שלא הוכשר במשקה כמו שביארנו: השגות הראב"ד: אבל להתטמא מדבריהם: א"א והלא במסכת חולין למדו לחיבת הקדש שמכשרתן מן התורה אלא שהוא ספק אם מונין בו ראשון ושני או לא:

באיסורי מזבח כתב הרמב"ם דאפילו דברים שאינם מקבלים טומאה מעצמם מקבלים טומאה בקמדשים, ופסולים הם למזבח. ומשמעות לשונו שהוא מדרבנן, מדסמין ליה לדין דרבנן דאין זריעה קדשים. ומקור לדין זה הוא מתניתין זבחים מה ע"ב. ובפסולי המוקדשים כתב בהדיא דלוקה אלבונה⁷ אחר שנתקדשה בכלי. אלמא דדין דאורייתא הוא. ומזה הכריח

⁷ לכאורה יש לעיין אי בדווקא שייר הרמב"ם עצים מפסהמ"ק יח:יב, דבגמרא זבחים לד. איתא גם עצים. ועלה בדעתי לפרש שהשאיירו משום קושיית רש"י ותוס' שם, היאך יקדש עצים בכלי. ורש"י תירץ דחתה עצים וגחלים במחתת. ותוס' פירשו קרדום שחותרין בו את העצים הוא המקדשם אע"פ דלאו כלי שרת הוא, עיין ד"ה שקדש. ומדהשאייר הרמב"ם עצים משמע דס"ל דעצים כדי נסבה, ועיקר הקושיא מלבונה. ולכאורה תירוץ זה א"א, דאי באמת דכדי נסבה הוא, ע"כ צריך לשאול אם חייב מלקות על עצים אם לא. ואם חייב, למה השאיירו הרמב"ם. ואם פטור, א"כ כל עיקר הדרשא דבשר לרבות עצים הוא כדי נסבה, דאין חבה"ק מועיל אלא בשקדש בכלי, ונצמא דעצים דרבנן ולבונה

הלחם משנה דרמב"ם ס"ל דהוא מדאורייתא, ולא קאי "מעלה יתירה" וכו' אלא אזריעה, ולא אחבה"ק. והרמב"ם הוציא דין זה מסוגיא דזבחים לד., דמסקינן התם דכי רבי קרא עצים ולבונה, היינו לאחר שנתקדשו בכלי. ואפילו את"ל דרמב"ם ס"ל דלא אמרינן חבה"ק אלא בנתקדש בכלי שרת, מ"מ למה כתב בהלכות איסורי מזבח דמעלה בעלמא היא? אם נתקדשו בכלי ואח"כ נטמאו, אסור להקריבם ע"ג המזבח מדאורייתא! ובהל' טומאת אוכלין כתב בהדיא דאין חבה"ק אלא דרבנן, וכבר השיגו הראב"ד. ולתרוץ דברי הרמב"ם צריך לעיין ביסוד דין חבה"ק.

יסוד דין חיבת הקדש לרמב"ם

גרסינן בחולין לג. דבהמת קדשים מכי מישחט מקבל טומאה משום דחבה"ק מכשרתה. ופירש רש"י ד"ה דקיימא לן חיבת הקדש מכשרתן בזה"ל: "למיהוי אוכלא ולקבולי טומאה דתניא בפסחים והבשר לרבות עצים ולבונה דאע"ג דלאו אוכלא נינהו חיבת הקדש משויא להו אוכלא." ויוצא מפירושו דחבה"ק עושה שני דברים: מְשַׁנָּה דבר שאינו אוכל לאוכל, וגם מכשירו לקבל טומאה. וכן הוא בגמרא לקמן לו ע"ב.

וע"פ החילוק הזה בין השוואת אוכל לקבלת טומאה תירץ המנחת חינוך (מצוה קמה ד"ה וער"מ דחייב) את דברי הרמב"ם. וטורף דבריו, דכעל"פ דלהשוות דבר שאינו אוכל – אוכל, מהני חבה"ק מדאורייתא. וכי פליגי ריש לקיש ור' יוסף בחולין לו:, היינו באם הוכשר דבר שהוא כבר אוכל משום חבה"ק מדאורייתא, דר"ל ס"ל דהוכשר ור' יוסף ס"ל דלא הוכשר אלא מדרבנן. ונתן בדבריו סברא, דדבר המופקע מתורת אוכל יותר מסתבר לרבותו לתורת אוכל מלרבות אוכל שלא הוכשר לתורת הכשר. והטעם, משום דאין גריעות באוכל ממש ביחס למזבח במה שלא הוכשר יותר מביחס לבני אדם. ורצונו לומר, דאם אוכל שלא הוכשר אינו מקבל טומאה בחולין משום גריעותו לבני אדם, אין סברא לומר דמשהוקדש למזבח נתעלה לו מגריעותו. משא"כ בדבר שאינו אוכל, דמה שאינו מקבל טומאה לאו משום גריעותו אלא משום דאינו אוכל. וחיבת הקודש יכול לעשותו אוכל. ובזה תירץ דברי הרמב"ם, דלוקה אלבונה שנטמאת משום דהוא חבה"ק המוסכם לכל דמדאורייתא הוא, אבל אבשר שלא הוכשר, חבה"ק אינו אלא מדרבנן. אבל כתב דאפילו במילתא דמהני חבה"ק

דאורייתא, ומאי האי סכינא חריפא דמתתך דרשת חז"ל. וצע"ק. ועיין חגיגה כד. באמצע דברי תוס' ד"ה והא, שכתבו דעקיר דרשה קאי אלבונה, ומוכחי התם מכמה מקורות.

דאורייתא, היינו דנעשה אוכל, אבל עדיין צריך הכשר משקה דאורייתא, ומדרבנן מועיל חבה"ק גם להכשירו.

ולו יהי כדבריו, אלא שיש לי כמה קושיות עליו. חדא, דבהדיא אמרינן בחולין לו: "והבשר לרבות עצים ולבונה, עצים ולבונה בני אכילה נינהו? אלא חבת הקדש מכשרא להו ומשויא להו אוכל", אלמא דתרווייהו עביד. ועוד, דסברתו פורח באויר הוא, דנימא איפכא: בדבר שאינו אוכל אין חבה"ק אלא דרבנן, דמה מעלה יש בו שהוקדש למזבח? מתחילה אינו אוכל, ובפועל גם עכשיו אינו אוכל. אבל בדבר שהוא מעצמו אוכל, משהוקדש למזבח נתעלה והוכשר. ועוד, דתירוצו לרמב"ם אינו עולה יפה, כי הרמב"ם חייב מלקות בלבונה שהוקדש בכלי, ולא כתב שהלבונה הוכשר. ולפי המנחת חינוך הכשירו במשקים מוכרח לחיוב מלקות, ולמה השמיטו הרמב"ם.⁸ ומ"מ נכון הדבר כדאמר, דפשטות הגמרא היא דחבה"ק עושהו אוכל וגם מכשיר.

ויש לתרץ דברי הרמב"ם בכעין דברי המנ"ח, דמצינן דרבי קרא אכילת מזבח כאכילה, דכתיב "אם האכול יאכל" וכו', אחד אכילת אדם ואחד אכילת מזבח (זבחים יג: כח:; מנחות יז). ויש לומר דזו היא סברת חבה"ק. דאע"פ דאינו אוכל לגבי אדם, בקדושת מזבח⁹ לא איכפת לן בהא, דהא המזבח אוכל דברים שאינם אוכלים לגבי בני"א. וא"כ לא שייך הכשר רגיל בעצים ולבונה (וזהו דלא כמנ"ח המצריך הכשר משקה גם בעצים ולבונה, ודלא כשיטת התוס', מובא לקמן), דלא איכפת לן לגבי מזבח אם הוכשרו במים או לא. דלסברא שהזכרנו בתחילה דהכשר הוא מדין גמר מלאכה, לגבי מזבח אין גמר מלאכה תלוי בביאת מים. ואין זה אומר דאין דין גמר מלאכה לגבי מזבח כלל, אלא שיש לה הגדרה אחרת. ועיין מנחות קא. "דעצים כמה דלא משפי להו לגזירין לא מיתכשרי", וא"כ צריכין הכשר אלא שאין הכשירם במשקים. ואם נמצא באוכלין ממש הקרבים למזבח שהכשירן שוה לשל בני"א, לק"מ, אלא שאם נמצא שיש להם הכשר אחר, הוא משום חבה"ק. ובמחנות, הכשירו הוא משהוקדש בכלי, שראוי הוא ליקרב למזבח, ולא קודם. ומצינו למדים דתוקפת חבה"ק הוא

⁸ אם לא שנומר דמש"כ הרמב"ם בפסהמ"ק יח: יב "לבונת המנחה" ר"ל שהוכשר בשמן שבמנחה. ואין זה משמעות לשונו כלל, שפרט שהוקדש בכלי ולא פרט שהוכשר.

⁹ אע"פ דתוס' ב"ק טז. ד"ה פרה כתבו דאמרינן חבה"ק בקדשי בדין הבית, וא"כ אינו תלוי באכילת מזבח, הם לא כתבו אלא דפרת חטאת אית לה חבה"ק כיון שמעשיה קרובים לעבודת פנים.

לומר דלעניני הכשר אמרינן אכלית מזבח שמה אכילה, להחשיב דבר כאוכל, וגם להחשיבו כהוכשר משראוי להקריבו ע"ג המזבח. והנה ידוע הוא שבשר וקירבי הקרבנות היו צריכים הדחה, דזהו כל מטרת השולחנות שהיו בצפון המזבח (מסכת מידות ג:ה). וא"כ לא הועיל להם חבה"ק כלום, דאינם ראויים ליקרב אלא אחר הדחה, כמו גמר מלאכתן לגבי בני"א.

וא"כ תורצו דברי הרמב"ם, דאם לא הוכשרו כלל אפילו בגמר מלאכה המיוחד למזבח, חבה"ק לא מהני מדאורייתא אלא מדרבנן. וזהו מש"כ בהלכות איסורי מזבח ובהלכות טומאת אוכלין, דעצים ולבונה של הקדש מקבלים טומאה רק משום מעלה דרבנן (שלא כדברי לחם משנה שם), שלא הוכשרו בשום אופן, לא בכלי ולא בחתיבת עצים למזבח. אבל בהלכות פסולי המוקדשים פסק דלבונה משהוקדשה בכלי חייב עליה משום טומאה, דהקדשה בכלי היא המכשירה ליקרב למזבח, והיינו כעין אכילה, והיא גמר מלאכתה המוצרך לה לקבלת טומאה. וזהו מה שהזכרתי לעיל, דטומאתה ע"י הכשירו בכלי שרת צריך גם חבה"ק.

וא"כ תורץ חקירתנו דלעיל (לפי הרמב"ם), אי פירוש חבה"ק הוא דנגמר מלאכתו או דאין צריך גמר מלאכה. דלרמב"ם, מה שלא צריך הכשר בקדשים הוא משום דיש למזבח הגדרת גמר מלאכה אחרת, אבל מ"מ צריך גמר מלאכה. ולרש"י דכל בחה"ק אינו אלא מדרבנן, החקירה היא היאך תיקנו רבנן, אם החשיבוהו כנגמר מלאכתה, או שאין צריך גמר מלאכה.

יסוד חבה"ק לשיטת התוס'

אמנם עיין תוס' חולין לו: ד"ה עצים ותוס' זבחים לד. ד"ה והבשר, שכתבו דלא אמרינן חבה"ק אלא במידי דדמי לבשר שהוא דבר גוש, משא"כ בדבר נוזל. ועיין חולין פא. תוס' ד"ה עולה, שכתבו דלא מהני חבה"ק אלא להשוותו אוכל, אבל לא להשוותו אוכל מותר, כ"כ בב"ק עז. תוס' ד"ה פרה. ועיין יומא מח: תוס' ד"ה מדפסיל בא"ד, דלא שייך חבה"ק בפרה אדומה אפילו למ"ד כל העומד לשרוף כשרוף דמי אם כבר נשרף בפועל.¹⁰ ועוד, בהא שהזכרנו לעיל גמרא דמנחות כא. דקאמר "יצאו עצים ולבונה שאינם מקבלים טומאה", כתבו התוס' בתגיגה כג: ד"ה והא בזה הלשון: "י"ל דר"ל בלי הכשר, אע"ג דחיבת הקדש מכשרתו

¹⁰ עיין טורי אבן חגיגה כג. ד"ה לא ישא. ועיין שו"ת הרשב"א א:לב.

דאורייתא, מ"מ לא פסיק ליה כיון דעצי חולין לא מקבלי טומאה דאורייתא אפי' בהכשר אי לאו יתורא דקרא, א"כ איכא למימר דלא מרבינן אלא בהכשר. וא"כ, אפילו אי מיתכשרי עצים ולבונה בחבה"ק, מ"מ צריך הכשר מים. ובזבחים לד. תוס' ד"ה והבשר בסוף, הניחו כפשוט דבשר ממש שהוכשר בחבה"ק אין צריך הכשר אחר. ועוד עיין פסחים יד. תוס' ד"ה דאיכא, שכתבו דאע"פ דאין אוכל מטמא אוכל אפילו מדרבנן, אוכל מטמא אוכל ע"י חבה"ק (ר"ל אוכל טמא שנגע בעצי הקדש, העצים נטמאו, והם נגעו באוכל אחר, האוכל השני נטמא), דמשמע דחבה"ק אינו עושה את העצים כאוכל, דא"כ ליהוי כאוכל ממש, דאינו מטמא אוכל, וכ"כ ר"ת בחגיגה כד. תוס' ד"ה מנין. וכן הקשה עליו רבינו אלחנן בתוס' שם, דלהוי כאוכל שאינו מטמא אוכל.

ויוצא מדברי התוס' אלו (חוץ מדברי ר"ת), דחבה"ק הוא הסתכלות חדשה על העצים או הלבונה, כאילו הוא חתיכת בשר קודש, כעין אחשביה בכל הש"ס. אבל על פי הסברא לא ניתן להסתכל על מים כאילו הוא בשר, ולא על אפר (פרה אדומה) כאילו הוא בשר, דאין חבה"ק יכול לשנות מציאות הדבר, אלא אם הדבר קרוב קצת לבשר יכול לדחותו למעלה עד שאנו יכולים להסתכל עליו בתורת בשר.¹¹ וא"כ אפשר די"ל

¹¹ עיין שבת ד: בענין אחשביה, דפליגי בה הראשונים בכחו, שכתב הרמב"ן, דאין אחשביה יכול להחשיב דבר שבעצם אינו חשוב, ע"ש באריכות. וכעין זה מצינו במקומות אחרים בהלכה, שמציאות ההלכה א"א להיות רחוק יותר מדאי מאמיתת המציאות. לדוגמא, בחולין פ: אמרינן דלר' שמעון כל שחיטת קדשים היא שחיטה שאינה ראויה, דכל כמה דלא נתקבל הדם בכוס, הבשר אסור באכילה. והקשו התוס' ד"ה דכמה, הרי ר"ש ס"ל דכל העומד לזרוק כזרוק דמי, וא"כ שחיטה ראויה היא, דמיד שנשחט חשיב כאילו נזרק הדם והותר הבשר. ותירצו, דהיינו דווקא בשנתקבל בכלי, ובכל קרבן הרי עבר רגע כל שהוא שהדם לא נתקבל בכלי, וברגע זה שחיטה שאינה ראויה היא. ויוצא מזה שאין אנו משתכלים על הדם כאילו נזרק כבר אא"כ באמת עומד לזרוק, אבל אם עדיין לא נתקבל בכלי, באמת אינו עומד. ולכאורה יש הרבה הלכות כזה, כגון לבוד בסוכה ועירובין, דהלכה למשה מסיני הוא דלא אמרינן לבוד ביותר מג' טפחים. ואע"פ דהל"מ הוא, מ"מ מסתבר לפי מה שכתבתי, דא"א לנו להסתכל על הפירצה הוזה אלא אם הוא דומה קצת להיות סתום. וכן יש להסביר ביבמות יג. שיטת מ"ד דמיתה מפלת לאומת מ"ד נישואין ראשונים מפילים, דא"א לנו להסתכל על היחס שבין האשה לאחי בעלה כיחס זיקת יבמין אם אינו קרוב כלל להיות אמת. ועוד, הא דאמרינן כל הראוי לביילה אין בילה מעכבת בו, וכל שאין ראוי לביילה בילה מעכבת, לפי דברינו דברים של טעם הם, דאין להסתכל על התערובת שמן וסולת במנחה כאילו הם בלולים אלא אם באמת יש להם להתבלל, אבל אם יש יותר מדאי סולת קשה לבלולם, ולומר שכאילו הוא כבר נבלל הוא נגד המציאות. (ועיין פסחים צד: תוס' ד"ה ואין.) ועוד, דלא אמרינן דתרומה הוי דבר שיש לו מתירין כיון דאין מצוה לפדותו, נדרים נט.

דלהסתכלות על דבר שאינו אוכל כאוכל וגם כדבר שכבר מוכשר, או על בשר עולה כאילו הוכשר וגם שהוא מותר, אינו בדין, שזה שינוי קיצוני, מה שאין כן להסתכלות על דבר גוש כאילו הוא בשר, ועל בשר ממש כאילו כבר הוכשר. ולפי שיטת ר"ת, הדבר להיפך אבל מאותו יסוד ממש, דאין חבה"ק יכול לעשות דבר קיצוני מדאי, אבל דבר אחד הוא עושה, והיינו שמכשירו לקבל הכשר, אבל לא להשוותו אוכל ממש.¹² ודבר זה מוזכר בספר מקדש דוד סי' לז:א, אבל הוא עצמו לא נתן שום סברא לומר דאין חבה"ק עושה שני דברים. ולפי דברינו אתי שפיר, דכל הלכה המשנה דבר ממציא אותו א"א לשנותו יותר מדאי, דהוי כחוכא ואטלולא.

וא"כ כל מה שכתבנו לעיל בדברי הרמב"ם לא יועיל כלום לשיטות התוס', כי הסברנו ברמב"ם שהכל תלוי באכילת מזבח, ובהשוואתו אוכל

ולפי דברינו גם זה אתי שפיר, דלא אמרינן דהוא עומד לשאול עליו אלא אם באמת עומד לזה. ועוד, עיין תוס' פסחים מו: ד"ה רבה, דאפילו למ"ד הואיל ואי איקלעי אורחים, אם באמת אין שהות לאורחים לבוא, לא אמרינן הכי. ולפי דברינו אתי שפיר, דלא תלינן לומר הואיל אלא אם הוא קרוב להיות אמת. ועוד עיין פסחים לח. ד"תרי הואיל לא אמרינן", ר"ל דאין לומד דדבר זה עומד לעמוד. עוד ראיתי להביא ראיה מסנהדרין עח., דהוה אמינא דרובע את הטריפה הוה כרובע את המת, כיון דטריפה חשיב גברא קטילא. וקמ"ל דחייב, דמ"מ אית ליה הנאה. ומבואר דסברת "גברא קטילא" הוא שהאיש הזה עומד למיתה, ומ"מ א"א להסתכל עליו ככבר מת אם למעשה יש הנאה בביאתו. ולכאורה כמו כן אם אשה זנתה עם גברא קטילא שהיא חייבת מיתה ואסורה לבעלה, דהא מ"מ יש הנאה. והסברא בכל זה הוא דאין לומר "עומד" ו"הואיל" וכדומה בסברות האלה אם בהסתכלות הזה חז"ל נעשו חוכא ואטלולא. ויש לעיין עוד במקומות הדומין לזה ובמקומות שאינן דומין, ואכמ"ל.

¹² ולשון הגמרא חולין לו: "מכשרא להו ומשויא להו אוכל" נראה דחוק לפי זה, וע"כ צ"ל דהאי "משויא להו אוכל" לפי ר"ת לאו דווקא, אלא ר"ל עושהו כאוכל, ואוכל הוא דבר המקבל טומאה. אמנם עיין רס"ג באמונות ודעות במאמר הראשון בדעה החמישית, שכתב לשלול הדעה שהחושך והאור הם שני אלהות בלשון הזה: "החשך, אינו הפך האור, אבל הוא העדר האור. ואם יאמרו מאי זה טעם אתה אומר כי אין החשך הפך האור? אביא בזה ג' ראיות... ואני יודע כי האלהים ספר על עצמו (ישעיה מה:ז) שהוא "יוצר אור ובורא חשך". ואומר במה שהוא נאות למוחש הזה, כי הוא ברא האויר המקבל האור והחשך במציאות והעדר, כאמרו אחריו "עושה שלום ובורא רע". ואנחנו מסכימים כלנו כי הבורא לא ברא רע, אך ברא לדברים אשר הם סובלים שיהיה לאדם בהם שלום ורע בבחירתו... אבל יחס האור והחשך לבריאתו, בעבור רוע מחשבת מי שהאמין בשנים, ועל כן אמר יוצר אור ובורא חשך, והודיענו עוד כי יש לאור ולחשך תכלית." וזהו כעין מה שכתבתי להסביר שיטת התוס' דאין חבה"ק עושה את העץ אוכל ממש, אלא עושהו דבר המקבל הכשר כמו שאוכל מקבל הכשר, כמו שאין האויר עצמו נעשה חושך ואור, אלא הקב"ה עשה האויר, והאויר מקבל האור וגם החושך.

הנגמר מלאכתו לגבי המזבח. אבל לשיטת התוס' זה אינו, דאין חבה"ק תלוי בגמר מלאכה, שהרי חבה"ק מועיל לדעתם אפילו לדבר שיוצרך הכשר אחר, וכ"ש לשיטת ר"ת דאינו תלוי בגמר מלאכה, שהרי אינו עושהו אוכל כלל. אלא בין לשיטת התוס' בין לר"ת, חבה"ק היינו הסתכלות על העצים או הלבונה כאוכל או כדבר המקבל הכשר (למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה), ולרמב"ם יסודו הוא דנגמרה מלאכת לגבי הקרבתה ע"ג המזבח.